

Het vergeten evangelie

Reinier Sonneveld

Hoofdstuk 2: De marketing van het kwaad

“Het kwaad”

- In dit hoofdstuk gaat Sonneveld in op de vraag wat eigenlijk het kwaad is en hoe het zich manifesteert. Hij beperkt zich daarbij tot 'moreel kwaad' dat mensen elkaar aandoen.
- Motto: Als je op zoek bent naar goed nieuws (evangelie) dan moet je eerst in beeld hebben wat slecht nieuws is.
- Opvallend is dat in het midden blijft of het kwaad in onszelf zit of dat er (persoonlijke dan wel onpersoonlijke) kwade machten om ons heen zijn die ons kunnen beïnvloeden.

Sonneveld begint met voorbeelden waarin het kwaad duidelijk zichtbaar tot uiting komt. Duidelijk zichtbaar, maar kennelijk minder duidelijk voor wie er zelf middenin zit:

- Voorbeeld 1: De misstanden bij studentenvereniging Vindicat (mensonterende ontgroeningsrituelen, vernielingen in een restaurant, orgieachtige toestanden en 'bangalijstjes'). Leden spreken over 'onderlinge grapjes'; 'het hoort erbij'; 'een oude gewoonte'.
- Voorbeeld 2: De wereldwijde financiële crisis van 2008 met desastreuze gevolgen voor heel mensen. Uit interviews van de journalist Joris Luyendijk met de bankiers in de The City van Londen voelde vrijwel niemand berouw. Bijna iederéén vond zijn of haar gedrag logisch, begrijpelijk, verstandig en noodzakelijk.

- Voorbeeld 3: Seksueel grensoverschrijdend gedrag werd, na de opkomst van de #MeToo-beweging, door verschillende grote mediafiguren uitgelegd als 'een onschuldig spelletje'; 'ik dacht dat de ander het ook wilde'; 'het paste in die tijd'; 'het was gewóón in dat wereldje'; etc. Het lijkt alsof ze dat ook zelf geloofden. Ze dachten oprecht dat hun geen blaam trof.

Sonneveld: Het kwaad weet zich kennelijk uitstekend te vermommen. En dat is herkenbaar. Als het kwaad overduidelijk was, als een duistere entiteit, die mensen besprong, een schuimbekkende maniak, dan zou niemand zich ermee inlaten.

De marketing van het kwaad

Filosofen en theologen hebben grote moeite om het kwaad te definiëren. Het kwaad is 'glibberig': telkens als je het betrapt, vervormt het zich en ontglipt het je weer. Het kwaad 'verkoopt zich' altijd als iets anders. Dat is de marketing van het kwaad.

Het lijkt alsof we er telkens weer intrappen: als we ten volle hadden beseft wat we deden hadden we het ongetwijfeld anders aangepakt. Maar het leek zo makkelijk, zo logisch, zo vanzelfsprekend.

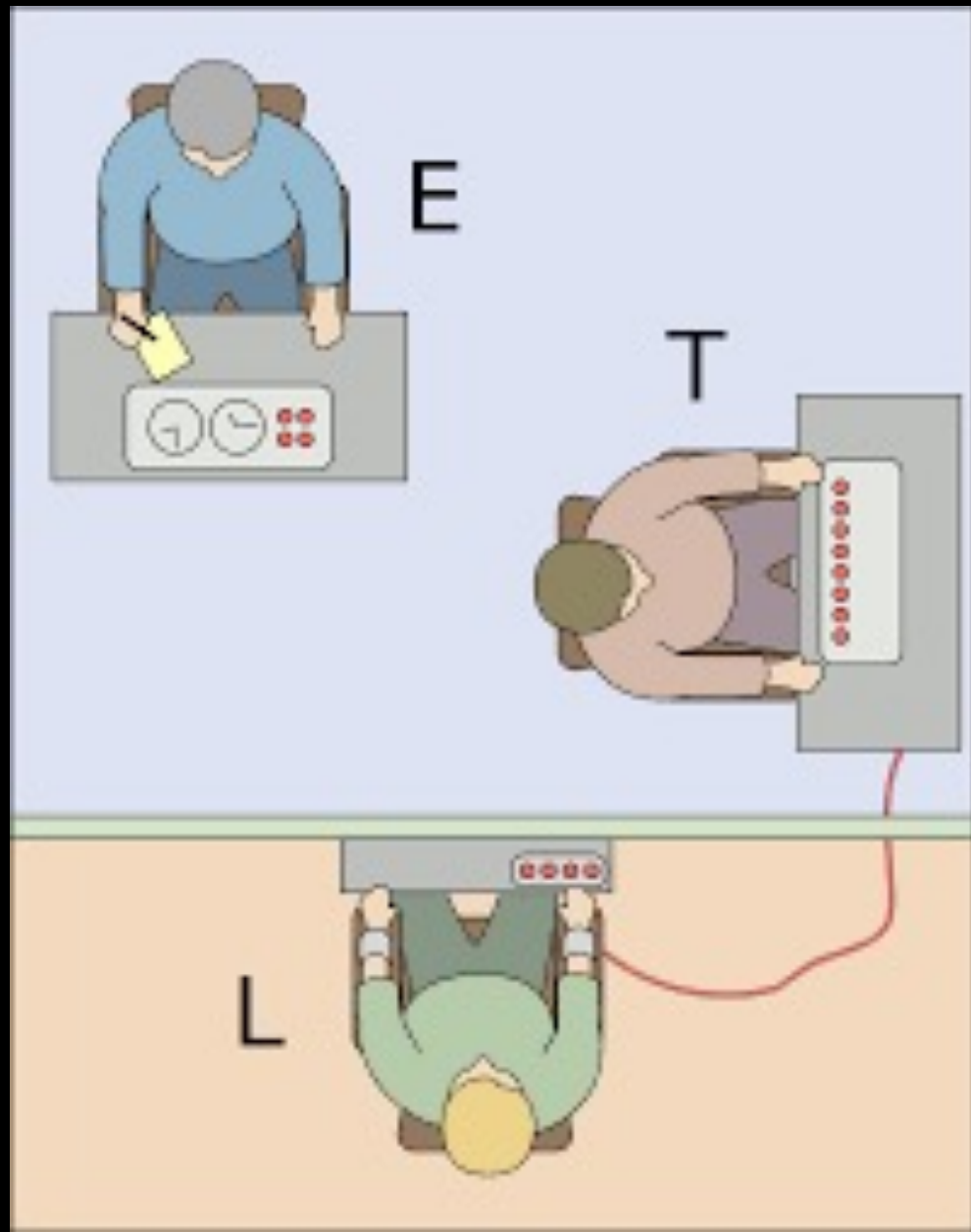
Je ziet dat ook bij de kruisdood van Jezus: de soldaten die hem kruisigden *wisten niet wat ze deden* – staat er in Lukas 23:34. Ze dachten oprecht dat ze hun plicht deden, dat die Jezus een slechterik was en dat dit nodig was voor de vrede.

De experimenten van Milgram

Om te laten zien hoe het kwaad zich maskeert bespreekt Sonneveld vrij uitvoerig de beroemde gehoorzaamheidsexperimenten van Stanley Milgram (1961). Het is het bekende onderzoek met (zogenaamde) elektrische schokken.

Een proefpersoon krijgt te horen dat hij meewerkt aan een onderzoek naar de werking van het geheugen van iemand anders, die achter de muur in een andere kamer zit. In de andere kamer zit een acteur, maar dat weet de proefpersoon niet.

Telkens als de acteur zich 'vergist' moet de proefpersoon als bestraffing op een knop drukken, waardoor (zogenaamd) een elektrische schok wordt toegediend. De spanning gaat bij elke knop met 15 Volt omhoog.

Naarmate de spanning hoger wordt begint de acteur steeds harder te roepen en te schreeuwen dat hij wil stoppen en eruit wil.

Maar als de proefpersoon het experiment wil afbreken wordt hij door de onderzoeker aangespoord om door te gaan: 'Ga alsjeblieft door'; 'Het experiment vraagt erom dat je doorgaat'; 'Het is absoluut essentieel dat je doorgaat'; 'Je hebt geen andere keus, je moet verder'.

De proefpersoon denkt dat hij meewerkt aan een wetenschappelijke test waarbij wordt gemeten of afstraffing het geheugen bevordert.

Maar de werkelijke vraag is natuurlijk: hoever gaan mensen? Hoeveel pijn zijn ze bereid een ander toe te brengen? En gaat er iemand tot de laatste knop van 450 Volt?

De uitkomst was schokkend: 60 tot 65 procent van de proefpersonen ging door tot de laatste knop. Mensen blijken nogal gevoelig voor aansporing en gezag. *Befehl ist befehl.*

Daar komt bij dat de proefpersoon in de veronderstelling verkeert dat hij meewerkt aan een belangwekkend onderzoek en daardoor is hij niet gefocust op de uitwerking van de schokken die hij toedient.

Sonneveld: *Om effectief te zijn moet het kwaad elke suggestie dat het kwaad is maskeren en zich hullen in allerlei nobele motieven. Kwaad moet zich voordoen als goed.*

Tweede onderzoek

Bij een tweede onderzoek werd de acteur in dezelfde ruimte gezet, vlak bij de proefpersoon. Hij was dus niet meer buiten beeld in de andere kamer. Nu ging nog 'maar' zo'n 30 % van de proefpersonen door tot de laatste knop.

Toen de uitwerking van de toegediende 'schokken' zichtbaar was gingen veel proefpersonen minder ver. Het kwaad was niet meer gemaskeerd en de empathie ging meespelen.

Sonneveld: Toen Milgram de schade ontmaskerde door die in het zicht te brengen, letterlijk van achter de muur te halen, was het veel minder effectief.

Derde onderzoek

Er volde een derde onderzoek, waarbij de onderzoeker niet in dezelfde kamer zat. Hij gaf de instructies op afstand per telefoon door. De acteur zat weer buiten beeld in de andere ruimte.

Doordat er nu geen dwingende ogen van de onderzoeker bij waren werd er door de proefpersonen regelmatig gesjoemeld. Ze stopten met het toedienen van de elektrische schokken en deden over de telefoon alsof ze ermee door gingen.

In deze nieuwe testopstelling volgden veel meer proefpersonen hun geweten. Nog maar 21 % haalde de laatste knop...

Sonneveld geeft als verklaring dat de proefpersonen nu veel minder duidelijk 'gedekt' werden door de onderzoeker die hen aanspoorde en het gevoel gaf dat ze geen andere keus hadden.

Doordat de onderzoeker alleen op afstand aanwezig was beseften veel proefpersonen dat ze zelf verantwoordelijk waren voor de pijn die ze toebrachten en ook zelf konden kiezen om dat niet te doen.

Het kwaad was niet onvermijdelijk, terwijl ze in het eerste onderzoek (door de aansporingen van de onderzoeker) het idee hadden dat ze eigenlijk geen keus hadden.

Zo wordt een tweede manier waarop het kwade effectief kan zijn ontmaskerd: *Het kwaad kan zich vermommen als het onvermijdelijke.*

Vierde onderzoek

Bij een volgend onderzoek van Milgram zat de onderzoeker weer gewoon in dezelfde ruimte, maar werden er twee namaakproefpersonen geïntroduceerd. Zij hadden de opdracht om halverwege de sessie aan de echte proefpersoon het advies gaven om te stoppen.

Het effect was dat nu nog maar 10 % van de proefpersonen bleef doorgaan. 90 % volgde het advies op en stopte.

Maar het werkte ook andersom: als de extra toegevoegde namaakproefpersonen adviseerden om juist wel door te blijven gaan, werd dat ook voor 90 % opgevolgd.

Mensen zijn dus kuddedieren. We bewegen bijna automatisch mee met onze sociale omgeving. Zo leren wij als kinderen, maar ook als volwassenen onze 'mores'. Door na te doen en af te kijken. Want het is moeilijk (en vaak bijna ondoenlijk) om alles eerst zelf te overdenken en af te wegen.

Morele oordelen van onze sociale omgeving zijn in hoge mate besmettelijk. Dat kan een kracht ten goede zijn, maar ook ten kwade.

Zo kan het kwaad zich dus ook voordoen als het gewone: iedereen doet het zo, dus het hoort kennelijk zo. Waarom zou ik dingen anders gaan doen en buiten de boot vallen? Ik doe 'gewoon' wat gebruikelijk is om te doen.

Gedachtenexperiment

Sonneveld vraagt zich af wat er gebeurd zou zijn als in het experiment de spanning niet met stapjes van 15 Volt, maar met grote stappen van 100 Volt omhoog zou zijn gegaan. In vijf stappen naar 500 Volt.

Waarschijnlijk zouden dan veel minder proefpersonen tot de eindstreep zijn gegaan. Bij zulke grote stappen is er veel meer het besef dat je echt een ingrijpende keus maakt, die je goed moet overwegen. In kleine stapjes is die keus min of meer verborgen, omdat het heel geleidelijk gaat.

Conclusie uit de experimenten

Uit de proeven van Milgram blijkt dat het kwaad maskers nodig heeft om zijn ware aard te verbergen. De proefpersonen gingen minder ver als het kwaad zich minder kon verhullen en ze beter konden beseffen wat ze deden.

Verder speelt de sociale omgeving een belangrijke rol: doen anderen in mijn omgeving het net zo, dan is het kennelijk normaal en dus oké. Keurt mijn sociale omgeving het af, dan is het dus niet oké.

Sonneveld: Het kwaad moet zich voordoen als goed, als nodig, als normaal. Het moet verhullen dat het slecht is, overbodig, abnormaal.

De ware aard van het kwaad

Kwaad 'zuigt', volgens Sonneveld. Het steelt leven van een ander (soms ook letterlijk!) ten bate van zichzelf. En dat 'zuigen' moet dus verborgen blijven. Wie kwaad doet wil wel iets winnen, maar niet al te duidelijk ervaren dat een ander daaronder lijdt. De kosten voor de slachtoffers moeten verborgen blijven.

Een oude christelijke denkwijze noemt het kwaad in het Latijn *privatio boni*, beroving van het goede. Het bestaat niet in zichzelf, maar kan alleen parasiteren.

Alleen als je van iemand houdt kun je het gemis voelen als die er niet is. Alleen als er eerst iets goeds is, kan er minder goeds komen. Het goede is er altijd eerst. Dat staat voorop.

Beelden van kwade machten

Dat het kwaad parasiteert op het goede kun je terug zien in de belangrijkste beelden van onze cultuur voor de kwade machten.

Denk bijvoorbeeld aan bezetenheid: een demon of een geest heeft altijd een lichaam of een andere drager nodig. Sauron uit *In de ban van de ring* is een ronddolende geest, die materiële gastheren nodig heeft.

Een vampier zuigt letterlijk het leven uit zijn slachtoffers. De Dementors uit de Harry Potter boeken slurpen al het geluk uit hun slachtoffers.

Sonneveld: *Kwaad is wezenlijk onwezenlijk: het zuigt het leven bij anderen weg om zelf in leven te blijven.*

Het goede van God tegenover het kwaad

Bij Jezus zien we precies het tegenovergestelde: “Een dief komt alleen om te roven, te slachten en te vernietigen, maar ik ben gekomen om hun het leven te geven in al zijn volheid” (Joh. 10:10).

Sonneveld tekent daarbij aan dat ons woord 'god' etymologisch verwant is aan het woord (ge)goten. God is de grote 'gieter' die het leven in al zijn volheid uitgiet.

God is goed en zoals het goede vol is, zo is het kwade hol: het is een leegte die alleen maar kan nemen. Het bestaat zoals een gat: het is zelf niet iets, maar alleen dankzij de randen.

De 'moeder van het kwaad'

In de christelijke traditie is hoogmoed de diepste zonde; de 'moeder van al het kwaad', die 'zwanger is van alle soorten zonden' (Augustinus).

Dat zien we al in de eerste verhalen uit Genesis, waarin het kwaad zich manifesteert. Sonneveld spreekt van drie zondevalverhalen:

- De mens eet van de verboden boom in de verwachting daar 'goddelijk' van te worden' (Genesis 3).
- Mensen slapen met godenzonen en er ontstaan 'reuzen' (Genesis 6).
- Mensen willen een toren bouwen die tot in de hemel reikt (Genesis 11).

Afsluiting

Het kwaad is anti-goddelijk, maar verkoopt zich als een soort god. God staat voor alles wat goed en mooi is, dus als het kwaad die schijn kan overnemen zullen veel mensen erin meegaan.

Maarten Luther noemde de duivel al “de aap van God”. En Paulus zegt dat hij zich vermomt als “de engel van het licht” (2 Kor. 11:14).

Met deze theologische trek van het kwaad ‘verkoopt’ het zichzelf, maar verraadt het zich ook. Als iets of iemand zich aan ons voordoet als goed, grote beloftes doet, zich met religieuze symbolen gaat associëren, zich onaantastbaar waant, enzovoorts, dan is dat een van de duidelijkste signalen dat juist het tegengestelde waar is.

Gesprek

- Volgens Sonneveld 'maskeert' het kwaad zich als iets goeds, of als noodzakelijk/onvermijdelijk en ook als gewoon/logisch. Hoe zien we dat op dit moment gebeuren bij de oorlog in Oekraïne?
- Sonneveld laat in het midden of het kwaad in onszelf zit of dat er (persoonlijke dan wel onpersoonlijke) kwade machten om ons heen zijn die ons kunnen beïnvloeden. De bijbel spreekt in sommige teksten heel concreet over de duivel en demonen. Zijn dat alleen maar beelden van vroeger of is er meer aan de hand?
- Volgens Augustinus is hoogmoed is de moeder van al het kwaad; *zwanger van alle soorten zonden*. Herkenbaar?
- Wat is de relatie tussen 'het kwaad' en 'de zonde'?

Het evangelie van de staat, de religie en de techniek

Het vergeten evangelie (hoofdstuk 3-5)

Leerhuis 2021-2022

10 maart 2022

Het evangelie van de staat (hoofdstuk 3)

Politiek is goed, macht is niet vies. Maar meer macht betekent meer mogelijkheden tot kwaad en minder mogelijkheden tot correctie.

Er is een diepe tendens in de geschiedenis tot 'ophoping' van onjuiste macht: het vormen van elites die de rest van het volk uitbuiten.

Macht 'klontert' samen, in het dierenrijk en onder mensen.

Thomas Piketty: de ongelijkheid neemt al 1000-en jaren consequent toe.

Democratie is een antiklontermiddel. Macht staat aan zulke grote verleidingen bloot, dat een staatsvorm die de macht ontklontert op lange termijn beter functioneert.

Democratie is in het christelijke Europa ontstaan, omdat het de christelijke ideeën hierin volgt: het diepe wantrouwen jegens hoogmoed en vergoddelijking en de erkenning van de gelijkwaardigheid van alle mensen.

Israël: de koning biedt veiligheid, maar vraagt vrijheid.

Privacy gaat niet zozeer over of je geheimen hebt, maar over het spreiden van macht.

Kerk en staat zijn gescheiden zodat ze elkaar kunnen corrigeren.

Genesis 1: 'breng haar onder je gezag', 'heers over'.

Een Joodse koning kon zichzelf niet als God beschouwen. Profeten waren een tegenstem.

In Israël is een koning niet beeld van God, maar juist een concurrent.

De zondeval kun je zien als een staatsgreep. Gouverneurs willen zelf koning worden.

‘Machten en krachten’ (Paulus): alle invloedrijke dynamieken die gewone mensen overstijgen (politieke heersers, machten die ons beheersen, engelen/demonen).

Politiek is een creatieve, vruchtbare activiteit. Macht is niet vies. Het gaat pas mis als we onszelf tot god verklaren en niet meer het hogere ‘goed’ dienen.

Kernvraag: wie of wat *dient* deze macht? Onze inzet heeft altijd een priesterlijk aspect: we eren er iets of iemand mee.

Het (eschatologische) einddoel is geen scheiding maar juist een algehele vermenging van kerk en staat.

Niemand slaagde als priester-koning. Jezus vervulde die rol voor het eerst.

Het evangelie van religie (hoofdstuk 4)

Religieuze gevoelens zijn zeer oud. God zoekt contact en daarvan vinden we sporen. Handelingen 17:27: 'Het was Gods bedoeling dat ze hem zouden zoeken en hem al tastend zouden kunnen vinden, aangezien hij van niemand van ons ver weg is.'

Gelooft Job in God omdat hij zo gezegend is? Zijn vrienden: God beloont wie correct handelt en bestraft wie niet.

Gods antwoord: de natuur is ontembaar. Job lijdt niet omdat hij een fout heeft gemaakt, maar omdat de werkelijkheid 'eigenwijs' is.

Waarom doet God daar niets aan? De suggestie is: juist omdat de realiteit ontembaar is, is deze mooi.

Religies (en seculiere varianten) denken vaak economisch: als dit, dan dat. Als je dit maar doet dan krijg je sowieso succes.

De belangrijkste verhaallijn van de bijbel volgt zelfs deze logica: de Israëlieten moesten in ballingschap omdat ze God verlaten hadden. Maar bij nader inzien blijkt het zo niet te werken. Het leven blijkt niet eerlijk.

Het alternatief van de bijbel is: genade. Christenen lezen genade ook vaak economisch: onze schuld is door Jezus betaald en daarom krijgen we de hemel gratis. Dat is genade.

Maar genade is in de bijbel veel avontuurlijker. God is ontembaar, je kunt hem niets betalen (alsof de marteldood van Jezus de betaling aan God is, waardoor wij de hemel verkrijgen). Dan zou de hemel beloning voor goed gedrag van Jezus zijn.

Niemand kan God zeggen wat hij moet. Niets is hoger dan hij. Als we geloven om in de hemel te komen reduceren we ons contact met God tot een transactie.

Deze manier van denken is blasfemisch (het doet God onrecht aan, God wordt een middel tot het eeuwige leven).

‘Charis’: genade. Charme. Een gunst. Vriendelijkheid.

God is onze Vader en wij zijn kinderen. Ouderlijke zorg is ‘charis’. In de bijbel is het eeuwige leven ‘charis’. God geeft het ons zoals een ouder van harte zorgt voor zijn kinderen. Niet omdat het oudste kind Jezus de kosten daarvoor heeft betaald of de straf in onze plaats heeft uitgezeten.

Monotheïsme: God is de allerhoogste, bij hem begint alles, uit hem komt alles voort. Hij heeft niets nodig en is van niets afhankelijk.

Daarom is hij liefdevol: hij heeft altijd genoeg energie over om te kunnen dienen. Een ware God hoeft niets te gehoorzamen, behalve zijn eigen liefdevolle, overvloedige, gulle zelf – het beste denkbaar.

Als God de allerhoogste is, die deze werkelijkheid draagt en ver overstijgt, dien je God alleen om God, zelfs niet omdat hij rationeel, liefdevol of wat dan ook zou zijn.

Geloven is alles laten bevragen. Vergeleken met God is niets heilig op aarde, niets is boven kritiek verheven. Karl Barth: 'Het evangelie is niet een waarheid onder andere waarheden. Het zet een vraagteken bij alle waarheden.'

Job bestookte God met zijn overtuigingen, en dat is goed. Alleen wie God heeft bevochten, heeft zich werkelijk overgegeven.

Het verhaal van Abraham die Isaak moet offeren is een soort examen: 'durfde Abraham zelfs zijn diepste verlangen – zijn zoon zien leven – te bevragen?' Abraham hoeft uiteindelijk niet te offeren. Dat is ook ondenkbaar bij een liefdevolle God.

De vraag bij de verzoeking van Jezus in de woestijn is: kan hij zichzelf offeren als dat gevraagd wordt. Bij de kruisiging laat Jezus zien dat zijn trouw aan God boven alles gaat. Niet dat God zijn dood bedoeld heeft – het zijn de kwade machten die het doen. Jezus bewijst dat hij zelfs in deze situatie God nog blijft volgen.

Onze beelden over God zijn God niet. God is altijd groter.

Blasfemie is toch weer iets anders hoger achten dan God. Je eigen godsbeelden, je eigen religie, je eigen kerk. Blasfemie is het goedpraten en gedogen van enige vorm van kwaad: dan is blijkbaar niet God-die-liefde-is het hoogste.

Ireneüs: 'de glorie van God is de mens die voluit leeft'. Kun je als mens het goede doen om niet, zelfs als het niks oplevert? Waar geloof is een oefening in dat 'om niet', om steeds meer het goede te doen *omdat het goed is*, zoals je ook God liefhebt *omdat hij God is* en nergens anders om.

Het evangelie van de techniek (hoofdstuk 5)

Nieuwe technologieën kunnen maatschappelijke omwentelingen versnellen of zelfs teweegbrengen. De Reformatie was mogelijk vanwege de boekdrukkunst.

Maar techniek kan ook voor vernietiging zorgen. Het is net zo dubbelzinnig als politiek en religie.

Cultuur is 'ingebakken' in de schepping. Intelligente vrije schepsels zullen in zekere mate de omgeving inrichten en het leven vormgeven. God huist in een cultuurproduct, de tempel.

De bijbel begint met een tuin, en eindigt met een stad. De culturele ontwikkeling doet ertoe.

Technologie is vruchtbaar als zij ondergeschikt blijft aan hogere belangen en daarmee dus uiteindelijk aan God. Zij ontspoot als ze een eigen dynamiek ontwikkelt en niet meer de goede waarden dient.

Jezus was een *teknoon*, een werkman, een techneut.

Techniek is een middel, dus niet bezielt. Als zij voor goede doelen wordt ingezet, is het alsof God haar bezielt. Maar als zij verkeerd gebruikt wordt, dan huizen er andere goden in en is ze als een afgodenbeeld.

De techniek kan hemelse, goddelijke trekken krijgen. We geloven erin en vertrouwen erop als op een god en daarin wordt ze een concurrent van de ware God.

Technologieën dienen ons, maar wij dienen hen ook: wij kunnen niet meer zonder als ze er eenmaal zijn.

Door de techniek hebben we steeds meer mogelijkheden, maar kunnen we ook steeds meer kwaad doen.

Er zijn beschermende technieken, maar die leveren ook weer risico's op. Tegelijk vertraagt de algehele technologische ontwikkeling momenteel spectaculair. Er zijn veel onoplosbare problemen. Het schiet maar niet op met 'Operatie Supermens'.

Het probleem is dat de meeste technologische ontwikkelingen de mens alleen maar sterker maken – met hetzelfde hart.

Alles wijst erop dat de supermens er niet komt, en anders moeten we dat tot het uiterste voorkomen. Volgens de oude Grieken was de diepste menselijke zonde 'hybris', hoogmoed, en in de bijbel is de zondeval dat we 'goddelijk' wilden worden.

Conclusie

Deze drie evangeliën werken uiteindelijk niet. In het begin misschien wel, en ze kunnen vaak goede oplossingen aandragen, maar ze hebben alle drie een diepe escalerende neiging: ze worden groter en groter, tot ze meer kwaad dan goed doen.

Er is ergens een omslagpunt, waarop ze niet meer het kwaad bestrijden, maar eraan meedoen en zelf een bron van kwaad worden. Zelfvergoddelijking en zelfmonopolisering lijkt een ingebakken trend.

De machten kunnen zich wel bekeren, en een hogere Macht erkennen.

We gaan het niet redden – we moeten gered worden.

Vragen

Macht corrumpeert, gaat de uitdrukking. Hoe werkt dat dan? Ken je voorbeelden?

Waarin zie jij concreet dat staten te veel macht naar zich toetrekken en ontsporen?

Herken jij de 'economische' manier om met God en het leven om te gaan?

Herken je dat het evangelie een vraagteken zet bij alle waarheden?

Als techniek zoveel negatieve kanten heeft, waarom heeft God ons dan zo gemaakt dat we het gaan ontwikkelen?

Voor de volgende keer

Online staat een video van een toespraak van Reinier Sonneveld waarin hij in 16 minuten hoofdstuk 6 en 7 samenvat.

www.reiniersonneveld/werk/het-vergeten-evangelie

Youtube: Wat is het evangelie volgens de Bijbel (Het vergeten evangelie)